

הסקר הארכיאולוגי של מצדה

האדנים הללו, הפונים למזרח, מקושט בפסים וקווים גליים באלכסון, ואילו השני מקושט במעגל גלי ונקודה באמצע, שיש בו דמיון לדגם הפרח, וכן בפסים וקווים גליים אחרים והם באים לחקות את מראה השיש.

מעין מוזיגה של הדגמים הנ"ל מצויה באדן הראשון מזרחית לפינה. השטח מחולק לצורות גיאומטריות אלו: מעוין גדול בתוך מלבן; מלבן בתוך המעוין; ומשולשים בכל השטחים שבין הצורות הללו. בארבעה המשולשים שבפינות מצוידים מעגלים גליים בלתי רגולאריים בצבע אדום וממולאים בצבע ירוק. פסים וקווים גליים בצבע חום-אדום משוחים בכל השטחים. במלבן הפנימי בולטים לעין הפסים השחורים (ציור 16, 1—1).

הטיח הצבוע, המתואר למעלה, מתקלף ומתפורר בנקל כשנוגעים בו. תכונה זו באה לו כנראה, בהשפעת החום של השריפה הגדולה שהתחוללה כאן, כשהבניין עלה באש. סימני התבערה ניכרים יפה בכתמים השחורים על הטיח המצויר, על רצפת הטיח, בעפר התחוח המעורב אפר ובשברי העץ החרוכים שנמצאו בו.

קומת המרתף.

בסטיו המזרחי נתגלה טור מדרגות המוליך אל המרתף (לוח י"ד, 3). טור זה, שרחבו 80 ס"מ, מתחיל ליד אמנת הפינה הדרומית-מזרחית, ויש בו עשר מדרגות מטויחות. רחבן של שתי המדרגות התחתונות, הקרובות לרצפת מדרגות מטויחות. רחבן של שתי המדרגות התחתונות, הקרובות לרצפת המרתף, הוא 1.60 מ'. המרתף עצמו הרוס; חלק מן הקירות ירד תהומה; ורק הקיר המערבי עומד על כנו. ליד המדרגות נצטברו עיי מפולת. מחוסר זמן לא נתבררה לנו גם שם באופן מוחלט צורתו של המרתף.

אפשר יש זיקה למדרגות אלו לכניסה אל אגף הבניין הקטן, הנשען אל המרתף מצד מזרח. בניין זה, שכנראה לא היה גבוה מקומת המרתף, מכיל ארבעה חדרים קטנים. שני החדרים שמצד מזרח הרוסים כליל, ואילו מהחדרים המערביים נשארו שרידים ניכרים. הדרומי שבהם (3.00 × 2.40 מ') מקורה בחלקו קמרון גילי נמוך (לוח י"ד, 4). שרידי קמרון גבוה יותר ניכרים בחדר הצפוני הצר (3.50 × 1.50 מ'). בין שני החדרים נמצא פתח המבנים מטויחים יפה. אחת מחתיכות הטיח, שנמצאו כאן, מצוירת בקווים ובמשולשים בצבע חום, לפי דגם שונה לחלוטין ועדין יותר מאלה שנמצאו בקומת הבניין. החדרים מלאים עפר תחוח מעורב באפר. כאן נתגלו גזרי עץ

שרוף, חתיכות בד וחבלים ושרידי מחצלאות. לצערנו, לא הספקנו לפנות את הכל ולהגיע עד לרצפת החדרים, פעולה, שהיתה אולי מוסיפה פרטים להבנת תפקידם של החדרים הללו. ברור, שאין אלה חדרי מרתפים סתם מסוג המחסנים. חשיבותם מסתברת מן העמל הרב, שהושקע בבנייתו של אגף זה, שהכיל כמה חדרים קטנים בלבד. מחמת צורתו של הסלע היה כאן הכרח בבניית קירות גבוהים מאוד על תהומות הצוק. שאלה זו קשורה במהותו של הבניין כולו, שתידון להלן.

שתי בעיות, הקשורות בשחזור של הבניין, טעונות בירור, והן גבהו של הבניין וקירותיו. הקירות, שנתחזקו במאוד ע"י העמודים הדבוקים משני צדדיו, יכלו לשאת בנקל קומה עליונה. אבל אין בממצא הוכחות למציאותה של קומה כזו. לא נתגלו שום חלקי בנייה, ולו גם אבני בנייה סתם, שאפשר לייחסם לקומה העליונה. בחלק העליון של קיר הסלע הדרומי אין סימנים לכך, שהיו צמודים אליו קירות. אפילו הקטע המטויח שעל גבי הסלע אינו חלק מפנימו של בניין, שהרי קיר הסלע לא יושר ע"י שכבת אבנים קטנות, כדוגמת קיר הסטיו שלמטה. נוסף על כך נראים הדברים, שאין כאן כלל מקום למערכת מדרגות בשביל קומה עליונה.

זיקת־מה לבעיה זו יש גם לבעיה השנייה: האם היה המרחב האמצעי של הבניין אולם מקורה, או חצר קטורה? גם כאן הראיות הן, קודם כל, שליליות. יש לשער, שאילו היו תקרה או גג על שטח של 90 מ"מ בקירוב, היו נמצאים שרידים מהם בתוך עיי המפולת. ולאמתו של דבר, לא נמצא במרכז החצר דבר, שאפשר לייחסו בוודאות לתקרה או לגג. לעומת זאת מן הראוי לציין, שלאורך האדנים שבחצר מצד מערב ומצד דרום נמצאו על הרצפה סימני שריפה רבים, ואף שרידי עץ חרוכים, שלא היו רחוקים מן הקירות כדי 1.00—1.30 מ'. אבל הלאה מזה, בתוך החצר, לא נראו סימני שריפה אלה. מכאן יש אולי להסיק, שמרישי הגג בלטו אל החצר פנימה בשיעור הנ"ל, והיה בכך כדי ליצור שטח מוצל גם בחצר הקטורה לאורך הקירות. על כן נראה לנו הפתרון של חצר קטורה, המוקפת ארבעה סטווים מקורים, כפתרון ההולם ביותר את העקרונות הארכיטקטוניים של בניינים מסוג זה. יש לשער, שמעל לעמודים ולחלונות היו ארכיטראבים עשויים עץ ומצופים טיח עבה ומכויר. ואכן נמצאו הרבה שברי טיח מסוג זה בתוך עיי המפולת (לוח י"ד, 1—2). קרוב לוודאי, שהגג עצמו היה עשוי עץ אף הוא ומכוסה שכבת טיח.

בניין הסטווים שלנו, לפי תכניתו, אינו אפוא בניין מגורים, כי לא היו בו חדרים, פרט לחדרי קומת המרתף. לפנינו בניין שבמותרות, מעין פאוילון מפואר עטור ארכיטקטורה עשירה, מבריק בלובן הסטוקו ומבהיק בציווי הקיר הסגוניים. בניין מובדל זה מסביבתו ודבוק כקן צפרים בצוק הסלע לא נוצר אלא לצורך התבודדות או התבדרות, להלן בסטוויו המוצלים, לבלות בנעימים בחצר הנאה מעוטרת הסטוקו הצבעוני וליהנות מקסם הגוף הפראי הנשקף מכל צד.

בניין זה, כשאר בנייני מצדה, מיוחס להורדוס על יסוד הנתונים ההיסטוריים שבידינו, אך גם שאר השיקולים מסייעים להנחה זו. הורדוס מפורסם כבונה נועז ורב פעלים. הקמת בניין־נוי במקום יוצא דופן כזה הוא מדרכי הבנייה הנועות שהיה נוהג בהן, ואולם מעיד הוא גם על תכונתו הנפשית של הורדוס. התכנית, הצורות הארכיטקטוניות, עבודת הסטוקו והעיטורים הצבעוניים עשויים לפי מסורת הבנייה ההלניסטית. כיסוי קירות ועמודים בסטוקו, גילוף עיטורים ארכיטקטוניים בו, חיקוי פלאסטי של אבני גזית, ציורי ספינים ומעשי חיקוי שש בצבעים סגוניים הם מסימני האר־כיטקטורה העיטורית בפומפיי ובדילוס בסוף התקופה ההלניסטית. יש רגלים לדבר, שבתקופתו של הורדוס ולפניו היו הרבה בניינים בארץ ישראל מקושטים בדרך זו, אלא שהטיח נקלף ולא נותרו מהם אלא שרידים במקומות בודדים בלבד. בשום מקום בארץ לא נמצאו עמודים מטויחים ומחורצים במצב כה טוב באופן יחסי כבמצדה. בשני הדינים וחשבונות של חפירות (שומרון⁷⁸) נמסר על עמודים, שהיו פעם מטויחים, ומהם גם מחורצים, ועל קירות מכוסים סטוקו ומצוירים בספינים צבעוניים בפנים הבתים ובחצרותיהם. בשומרון נמצאו גם חלקים עליונים של כותרות קורינ־תיות מתקופת הורדוס, שיש בהן דמיון רב לכותרות מצדה⁷⁹). אפשר למצוא הקבלה קרובה ביותר לסטוקו של מצדה בעבודות הסטוקו של בנייני הורדוס. שנתגלו לא מכבר ביריחו⁸⁰). מן הראוי לציין גם את השימוש בנדבך של

G. A. Reisner, C. S. Fisher, D. G. Lyon: *Harvard Excavations* (78) at Samaria, vol. I, 1924, pp. 145, 184–5, fig. 101; J. W. Crowfoot, K. M. Kenyon, E. L. Sukenik: *The Buildings at Samaria*, 1942, pp. 32, 42, .Pl. XLIX, 1

.Ibid., Pl. LXXXIV, 1–3 (79)

J. L. Kelso, D. C. Baramki: *Excavations at New-Testament Jericho* (80)

קורות עץ לריתוק הקירות בבנייני יריחו. בדומה למצדה הוכנסו גם שם הקורות, כשהן ניצבות לקיר⁸¹).

המציאות הקטנות בשטחו של בניין זה היו מועטות. במיוחד מפליא מיעוט החרסים, שמהם נמצאו רק כמה שברים מסוג החרסים הרומיים. במקומות שונים נמצאו חתיכות בד קטנות ממין עבה וממין דק. בעיקר יש לציין את התגלית האפיגראפית החשובה בפינה הדרומית-מערבית של החצר והוא האוסטרקון, שיתואר בעמ' 64—65.

זיהוי הארמון

יוסף בן-מתתיהו מתאר את ארמון הורדוס במצדה במלים הבאות (לפי תרגום):

"גם ארמון בנה לו הורדוס במבצר במורד המערבי, מתחת לחומה הסוגרת על ראש ההר, והארמון נשקף לצד צפון, וחומת הארמון היתה גבוהה ובצורה מאוד, ובארבע פינותיו היו מגדלים גבוהים ששים אמה. ותכונת הדריו אשר בקרבו ואולמי העמודים (סתיוים) והמרחצאות היתה רבה ועשירה, ובכל מקום התנשאו עמודים מונוליתיים, והקירות ורצפות החדרים נרצפו אבני צבעונים. ובכל מקום אשר היה בו משכן אדם, בעיר העליונה ומסביב לארמון ולפני החומה, חצב הורדוס בין הסלעים בריכות למקווה מים, ובוה התחכם להשקות את יושבי המקום, כאילו נמצאו להם מי מעינות. ומסילה חצובה בסלעים עלתה מארמון המלך אל ראש ההר ולא נראה לעיני העומדים מחוץ" (מלח' ז, 283).

החוקרים השונים ניסו לזהות את הארמון המפואר המתואר ע"י יוסף עם בניינים שונים בראש הצוק, ומזמן שנתפרסמו מחקריו של שולטן היה מקובל לזהותו עם הבניין הגדול, בעל שלוש החצרות ליד המעלה המערבי (ר' למעלה עמ' 24). מקום הבניינים והממצאים שנתגלו בהם סתרו בפרטים רבים את תיאוריו של יוסף, והחוקרים ניסו ליישב סתירות אלו על-ידי תירוצים דחוקים שונים, או תוך האשמת יוסף באי ידיעתו או בחוסר דייקנות, — ובעקר נשענו על הטענה, שאין במצדה בניין מתאים יותר שאפשר להביאו בחשבון.

and Khirbet en-Nitla, 1955, pp. 42—49, Pls. 19—20a

הפרחוני בטיח הצבוע, לוח 9 למעלה, באמצע.

Ibid., Pls. 4, 1; 34, 2; 36, 2 (81)